

Йовка Тишева,
Марина Джонова

Старият "нов" топик

В синтактичните изследвания на българския език теорията за актуалното членение на изречението отдавна има водещо място, както и класически приложения при анализите на словоредните модели най-вече на простото изречение (вж. например Георгиева 1974, Иванчев 1978, Пенчев 1980). Делението на информацията, предавана чрез конкретното изказване, на тема и рема, отразява естественото развитие на комуникацията от дадено (тема) към ново (рема). Доста рядко цялото изказване е изградено само от нова информация. Въвеждането на нова информация в изказването обикновено става върху основата на познатото, известното за участниците в комуникацията. Тези части от изказването, които се свързват с темата, представят познатото, даденото, т.е. старата информация. В заглавието на настоящата работа сме включили прилагателното *стария* с очакване за такива асоциации, които да насочват към целите на изследването: анализ на елементи от структурата на изречението, които предават старата информация (основата за включването на новото съдържание). От друга страна, анализите на информационната структура на българското изречение имат вече своите традиции, затова терминологичният апарат за такъв тип изследвания е добре познат. В този смисъл тойотново е *стар*, добре познат и широко използван. *Новото* в разглеждането на елементите, представляващи *старата* информация, се свързва с избрания теоретичен подход, ориентиран по-тясно към формалните, а не към семантичните или прагматичните син-

тактични изследвания. Постановките на теорията за актуалното членение са отправна точка за изследването, но не са водещи за него. По *нов* начин и върху *нов* корпус се представят граматическите механизми за изразяване на старата информация (темата или топика) в изречението. Обект на анализ са случаите на удвояване на аргументи (подлог или допълнение) както с помощта на местоименна клитика, така и с форми на личните или показателните местоимения, които имат свое ударение.

Конкретната цел на това изследване е да се представят моделите на удвояване на аргументи като специфична особеност на съвременния български език с особена честота в неговата устна (разговорна) форма. При анализа на емпиричните данни последователно се открояват паралелите между информационната и синтактичната структура на изречението. Основание за това са идеите на Рици (1997/1998; 2001) за йерархията в подреждането на елементите от двата типа структури. В настоящата работа търсим основания в подкрепа на идеята, че независимо от позицията на удвоения аргумент, удвояването трябва да се разглежда като начин за изразяване на топика в информационната структура.

Примерите, на които се базира анализът, са ексцерпирани от базата данни за българската разговорна реч, подготвена от екип на Факултета по славянски филологии на СУ (www.bgspeech.org) (КРР), корпусите от българска разговорна реч, събрани от Кр. Алексова и Цв. Николова

1. Информационна структура на изречението (изказването)

Изследователите, анализиращи езиковите феномени на равнището на информационната структура, се опитват или да съчетаят прагматичния и формалния подход към разглежданите явления, или да приемат едната от посочените теоретични и методологически насоки като водеща. Това се свързва с факта, че в информационната структура се отразяват по специфичен начин два аспекта, твърде различни по своята природа: менталното състояние на говорещия и на слушателя и езиковата (формална) структура на избрания езиков модел. Настоящото изследване представя до голяма степен подхода, застъпен например от Ламбрехт (1994), тъй като приемаме, че информационната структура е част от граматиката, по-точно от граматиката на изречението. Поради това тя е един от определящите фактори за реализиране на елементите във формалната структура на изречението. Анализът на информационната структура на дадено изказване позволява да се обяснят някои специфични особености на аргументната му структура. За нашето изследване това се отнася до проявите на удвояване на подлога или допълнението в изречението, словоредните позиции на аргументите на предиката и т.н.

Терминът *информационна структура* е избран като най-често употребяван в съвременната лингвистична литература, наред с *актуално членение* (Св. Иванчев 1978, Ю. Маслов 1982 и др.), *функционална перспектива на изречението* (Пражката лингвистична школа, вж. Фирбас 1966), *тема* (Халидей 1967), *информационно пакетирание* (information packaging) (Чейф 1976), *дискурсна прагматика* (discourse pragmatics), *информатика* (informatics) (Валдуви 1990). Според теорията за информационната структура определени формални свойства на изречението не могат да бъдат осмислени задълбочено, без да се отчете и лингвистичният, и екстралингвистичният контекст, в който те се реализират.

За по-точното представяне на елементите на информационната структура, в търсене на по-точна интерпретация на съдържанието на изказването вместо традиционното деление на *тема* и *рема* (за българския език вж. Иванчев 1978), в съвременната лингвистика се предлагат и други класификации. Една

от най-широко застъпените е свързана с термините *топик - коментар* и *фокус - фон* (вж. Ван Валин 1993, Ламбрехт 1994, Ницолова 2001, Примус 1993). Тази четиридялба се доразвива при съпоставянето на данни от различни езици. Типологичните съоставки водят до извода, че има основания да се ювори за различни видове топик (*дислокация, тоткализация, външен топик*) и различни видове фокус (*фокус на новата информация/информационен фокус и контрастен фокус*, вж. Киш 1998). В нашето изследване няма да дискутираме тези детайлизации и терминологични разлики. Приемаме класическото деление на информационната структура на топик и фокус; когато говорим за топик и фокус, разбираме изреченски топик и фокус, т.е. групи (фрази) със специфична маркираност на равнището на изречението, а не на дискурса, комуникацията или семантиката.

Трудно може да се говори за универсални средства за маркиране на елементите на информационната структура. По-скоро може да се отбележи, че има предпочитани или по-често прилагани езикови механизми за означаване на частите от информацията, които имат различна комуникативна стойност. Тези средства се свързват с няколко езикови равнища: *фонетично* (ударение и интонация), *лексикално*, чиито елементи служат предимно за маркиране на фокуса на изказването (фокусиращи лексеми: *наречия* и *частици*), *морфологично*, като тези механизми служат предимно за маркиране на топика на изказването (удвояване на аргументи, някои частици). В българския език се използват езикови средства от всички посочени равнища (вж. Ницолова 2001, Тишева 2001, Тишева, Джонова 2002а, Тишева, Джонова 2002б, Джонова 2004). Често се прилага повече от един маркер за топика или за фокуса, като обикновено фонетичните (прозодичните) маркери са наслагват над лексикалните и граматическите.

Тъй като в хода на анализите ще разглеждаме морфосинтактични модели за изразяване на топика в изречението, ще си позволим и някои уточнения за същността на този прагматичен феномен, на който съответстват определени маркери на равнището на синтаксиса. На първо място, нашите наблюдения напълно подкрепят мнението, че не е задължително топикът да е елементът, който заема първата позиция в изречението. За езиците, които се определят като SVO languages (с подлог в начална позиция, в препозиция спрямо сказуемото), не може да се твърди, че подлогът винаги е топик. По-точно е твърдението, че топикът се свързва с лявата или с дясната перифе-

рия на изречението, и нашите наблюдения ще бъдат насочени именно в тази посока.

2. Типове удвояване

Въпросът за удвояване на аргументи е разглеждан доста подробно и в българската, и в чуждоезичната литература най-вече във връзка с феномена удвоено допълнение. Интересни наблюдения за удвояването изобщо, като синтактичен механизъм има Й. Пенчев (вж. Граматика 1998). Според него за удвояване на синтактичната позиция може да се говори, "когато една синтактична позиция е запълнена с две лексикални единици, едната от които е клитично местоимение. Удвояващата част е клитичното местоимение, което няма собствен референт и споделя признаците на другата част в същата синтактична позиция." (Граматика 1998: 564). За случаите на удвояване на подлога се прави уточнението, че формата за именителен падеж на личното местоимение се клитизира и така формално удовлетворява условията за удвояване. В наблюдавания от нас корпус са включени и примери с елемент показателно местоимение, кореферентно с именната група в аргументна позиция, което се включва в такъв ред на "утрояване" наред с личното местоимение. Й. Пенчев не разглежда отделно подобни случаи, а като случаи на "утрояване" се разглеждат редовете, включващи едновременно пълна и кратка форма на личното местоимение, кореферентни с именния аргумент. За целите на настоящата разработка приемаме едно по-широко разбиране за удвояването като запълване на една синтактична позиция с повече от един лексикален елемент. Контактната позиция между тези елементи, както и наличието или липсата на паузи между тях ще бъдат дискутирани при анализа на конкретните примери. Според Пенчев за удвояване може да се говори, ако елементите, заемащи една аргументна позиция, са в съседство, и за дислокации, когато между елементите има пауза и/или словоредна дистанция. В нашите анализи прилагаме други тестове за разграничаване на удвояването и дислокациите, които се свързват с граматическите категории на елементите и реализиране на съгласуването по лице, число, род, падеж.

2.1 Удвояване на допълнението

Удвояването на допълнението в българския език е било обект на редица изследвания (вж. Иванчев 1978, Маслов 1982, Минчева 1969, Ницолова 1986 и др.)

от гледна точка на неговия произход, на словоредата в изречението или във връзка с актуалното членение. Тук удвояването на допълнението се разглежда като езиков механизъм за маркиране на топика в информационната структура на изречението. Връзката между удвояването на допълнението и топика може да се представи чрез четири структурни модела, които се различават както по вида на клитиката (винителна или дателна), така и по мястото на клитиката спрямо именната или предложната фраза:

I. NP (пряко допълнение) - кореферентна винителна клитика

(1) *Мишо (него) не сме го виждали.* (КРР)

II. PP (непряко допълнение) - кореферентна дателна клитика

(2) *Що се отнася до репликата на господин Стоилов - да, аз казах, че вие изхождате от вътрешнопартийни интереси, защото на вас [...] ви е известно, че дебатът днес е политически.* (КСБЕ)

III. винителна клитика - NP (пряко допълнение)

(3) *Аз ти знаеш ли аз ако се напия ще ги пребия и двамата ! огнян и илиян/. (КРР)*

IV. дателна клитика - PP (непряко допълнение)

(4) *Те ми искаха и на мене кинти за да му пратят валчери.* (КРР)

Предикатите от типа *мъчно ми е, страх ме е, боли ме*, при които има задължителна клитика във функцията на допълнение, се разглеждат в българското езиковедие като предикати, изискващи задължително удвояване на допълнението. Наличието само на пълната форма на местоимението или на именна група е неграматично: срв. *Иван го е страх* - **Иван е страх*. **Него е страх*. Според постановките на Ю. Маслов, при този тип предикати допълнението, изразено със съществително, предложен израз или местоимение, може да бъде както тема (*топик*), така и рема (*фокус*). Затова не удвояването, а другите средства за маркиране на информационната структура (словоред, логическо ударение, фокусиращи частици) са определящи при маркирането на информационната структура. Нашите анализи показват, че предикатите от посочения тип представят модел на удвояването, който трябва да се разглежда отделно, а участието на клитиката във фразовата структура трябва да се интерпретира по друг начин.

2.2 Удвояване на подлога

Приема се, че удвояването на подлога е едно от средствата за топиализиране на този аргумент. В корпусите от българска разговорна реч (КРР и КБРР), на които най-вече се основава настоящото изследване, е застъпен моделът, при който личните местоимения в именителен падеж предхождат именната група - примери (5-7). Името и местоимението може да са отделени с пауза, както е в (6), но наличието ѝ не е задължително. Не е задължително и двата конституента да се намират в съседство и това показва пример (7):

- (5) *Тя майка ми ме навива (Н) че двайсе нали лева на месец двайсе лева на месец не знам си какво (Н).* (КРР)
- (6) *Той I тоа управителчето тръгва да си прибира / нещата I.* (КРР)
- (7) *Тя се върна жената.* (КРР)

В разговорната реч съществуват и един специфичен тип конструкции, представени в примери (8) и (9), при които наличието на лично местоимение в именителен падеж противоречи на книжовната норма, защото то не е кореферентно с подлога на изречението:

- (8) *Чакъй сия II тя версията колкото пъти ти я разкажа шъ има пудобрения.* (КРР)
- (9) *Те явно много им е мерак на хората (да оженят някого).* (КБРР)

В (8) на пръв поглед е налице удвоен подлог - *тя версията*, но съществителното е в отношения на кореференция с винително местоимение *я*; редът *тя версията ... я* се включва в аргументната рамка на личния глагол *разкажа* като пряко допълнение. Макар изречението да започва с именително местоимение, в него не се реализира удвояване на подлога, а е налице друг тип конструкция - с удвоено допълнение. Същият модел, но при безличния глагол *мерак ми е*, се реализира и в (9). Разликата между (8) и (9) е в словоредните модели на удвоеното допълнение. В (8) прякото допълнение *версията* предхожда клистиката *я*, в (9) дателната клитика *им* предхожда непрякото допълнение *на хората*. И в двата примера личното местоимение (*тя*, *те*) заема началната позиция в изречението и не се съгласува с кореферентното местоимение по падеж. Тези конструкции се доближават до конструкциите с удвоен подлог именно защото имат своята функция в информационната структура на изказването.

3. Позиции на топика

3.1 Топик в лявата периферия на изречението

Често позицията на топика се свързва с периферията, т.е. с началото или с края на изречението. Лявата периферия е тази част от изречението, която стои пред (вляво) от позицията на подлога при словоред подлог - казуемо - допълнение и е свързана с осъществяването на връзката между изречението и контекста, в който то е употребено. Приема се, че там се обособяват две позиции за топика, които получават различни названия: *лява дислокация (dislocation/detachment)* и *топиализация* (Ламбрехт 1994), *ляв външен топик (left hanging-topic)* и *лява дислокация (left dislocation)* (Примус 1993), *LDP (left detached position)* и *PCS (precore slot)* (Ван Валин 1997), *външен топик (hanging topic)* и *лява дислокация (left dislocation)* (Бенинка 2001). Наличието на две структурни позиции за топика се потвърждава и от изследванията за информационната структура в българския (Кръпова, Карастанева 2000, Тишева 2000, 2001, Джонова 2004), както и от анализите в настоящото изследване.

Идеите на Рици (1997/1998, 2001) за структурата на комплементизаторната фраза (СР) могат успешно да бъдат приложени за идентификация на позицията на топика и на елементите, реализирани при удвояването на аргументи. Според Рици в лявата периферия се обособяват няколко функционални проекции, заемани съответно от *маркери за илокутивната сила (Force)*, *топик*, *фокус* и *финитност (Finiteness)*:

... Force ... (Topic) ... (Focus) ... Fin ... IP (Рици 1997/1998).

Ако съпоставим формалния подход на Рици и прагматично ориентираните анализи на информационната структура, ще установим, че топикът в лявата периферия (по Рици) съответства на маркирания топик в прагматичния подход. Фокусът в лявата периферия съответства на контрастния фокус при Ламбрехт (1994) и Киш (1998):

Force Top* Int Top* Focus Mod* Top* Fin IP (Рици 2001).

Позицията на фокуса е само една, тъй като се свързва с логическото ударение в изречението, което може да маркира само един негов конституент. Повечето автори приемат наличието на няколко позиции за топика - в лявата периферия на изречението (преди или след фокуса), в дясната периферия (след глагола). За случаите, в които топикът в лявата периферия предхожда дори и маркерите на ило-

кутивната сила (Force), тук се приема подходът на П. Бенинка (2001). Тя предлага формален критерий за разграничаване на *външния топик* от *лявата дислокация*. При *лявата дислокация* конституентът – именна или предложна фраза, както е в примери (1) и (2), се намира в лявата периферия на изречението. Когато този елемент е пряко допълнение, неговото удвояване със съответната клитика в българския език е задължително. В останалите случаи – при непрякото допълнение, удвояването е факултативно. Когато топикът е подлог, удвояването е невъзможно. Клитиката трябва да се съгласува с именната фраза в позицията на топик по род (само в Зл.ед.ч.), число, падеж и лице.

Външният топик се намира извън лявата периферия и затова заема винаги първата позиция в изречението, както е в примери (8) и (9). В позицията на външен топик може да стои единствено именна група (име или пълна/тонична форма на местоимение). Задължително е наличието на кореферентна местоименна клитика в изречението, която се съгласува с външния топик по род и число, но не и по падеж. Когато външният топик е лично местоимение, кореферентната клитика се съгласува с него и по лице. Редът може да бъде продължен и с трети елемент – пълна/тонична форма на местоимение или съществително вдясно от клитиката, както е в (10):

(10) *Те можем да ги въведем тука термините.*
(БРР)

(11) *В крайна сметка, ако това е отрицателната калкулация, положителната е само една – че евентуално нас може да ни потупат по гърба.*
(КСБЕ)

В пример (11) е налице лява дислокация на тоничното местоимение пряко допълнение. То е преместено от изходната си позиция след глагола, но след маркера за илокутивната сила *че*, а освен това е спазено условието за съгласуване между пълната форма на личното местоимение и клитиката по падеж.

Примус (1993) посочва, че от типологична гледна точка може да се говори за две структурни позиции на топика, които в една или друга степен се граматикализират в езиците:

немаркирана (А) [... Хтор ... Упред...]

маркирана (Б) [... Упред ... Хтор...]

При втория модел топикът се намира след сказуемото (предиката), т.е. освен за топик в лявата пе-

риферия може да се говори и за топик в дясната периферия на изречението. Очевидно, когато в позицията след глагола се оказва допълнението, не е мотивирано да се говори за преместване, защото това е типичната позиция на този аргумент (изходният словореден модел SVO).

3.2 Хипотези за премествания след V

При преместването на аргументи вдясно от глагола или в дясната периферия трябва да се разграничават два модела, свързани съответно с подлога и с допълнението. За същинско преместване може да се говори при подлог в дясната част на изречението. В други езици, например испански, италиански, също се реализира подобен модел на поствербален подлог, но за разлика от българския, там паузата (интонационното отделяне) е задължителна. Проблемът за преместване на елементи вдясно и топикализирането им е разглеждан в италианското езиковедие. Кардиналети (2001, 2002) посочва, че в италианския език може да се говори за две позиции след V, които се различават по своите формални особености – дясна дислокация и маргинализация (терминът *emarginazione* е въведен от Antinucci and Cinque 1977). При дясната дислокация задължително е налице клитика, която е кореферентна с топика вдясно, както в (12).

(12) *L'ho già comprato, il giornale.* – дясна дислокация на допълнението
Вече го купих, вестника.

(13) *Ho già comprato, il giornale.* – маргинализация на допълнението
Вече купих, вестника.

При маргинализация, както в (13), липсва кореферентна клитика. Когато подлогът се намира в позицията след глагола, както в (14), ролята на кореферентна клитика играе празната подложна позиция *pro* (вж. Кардиналети 2001, 2002).

(14) *pro Ha comprato IL GIORNALE¹, Gianni.*
pro Купи ВЕСТНИКА, Джани.

Словореден модел VSO при маргинализиран конституент се реализира само ако подлогът е фокусиран, както в (15). Маргинализирането на допълнението може да се наблюдава и без задължително преместване на подлога след глагола, дори и при празна подложна позиция, както в (16):

(15) *Ha comprato GIANNI, il giornale.*
Купи ДЖАНИ, вестника.

¹ Фразата с главни букви е фокусирана.

(16) *No gia comprato, ilgiornale.*

Купих, вестника.

Тези примери показват, че дясната дислокация в италианския се различава от тази в българския. Основната разлика се свързва с фонетичното отделяне на преместения елемент - паузата в италианския език е задължителна, докато подобни модели не са характерни за българския език. В ексцерпирания от българската разговорна реч материал се наблюдават два типа топик вдясно от предиката:

(17) *Те ги има в закона за съдебната власт клетвите.*

(18) *Кой ги бръсне вече за каквото и да било тях/1 писателите.*

В (17) е налице външен топик *те*, (коререферентна) клитика *ги*, която се съгласува с лексемата в начална позиция по число и лице. Същевременно винителната клитика *ги* е коререферентна и с прякото допълнение *клетвите*, с което се съгласува и по падеж. В дадения случай е налице удвояване в рамките на изречението, което маркира допълнението *клетвите* като топик. Този поствербален топик не е отделен с пауза от останалите фрази в изречението. В пример (18) също е налице поствербален топик - допълнението *тях*, удвоено с винителната клитика *ги*. Именната фраза *писателите* е отделен с по-дълга пауза (вж. също пример (3) и представя втория тип топик в позиция след предиката - *дясна дислокация*. Наличието на пауза не е задължително условие, за да се определи даден израз като дясна дислокация, тъй като такава пауза често липсва, както в (19):

(19) *Той ги прати тия двете момичета там долу в района на точна гара по разни фирми.* (КРР)

Рудин (1986) също разглежда примери за дясна дислокация в българския език:

(20) *Знам я аз нея, Неша.* - допълнение дясна дислокация

(21) *Е, тъй са те, момчетата.* - подлог дясна дислокация

(22) *Той ще дойде баща й.* - подлог дясна дислокация

Пример (20) е аналогичен на (19). Налице е удвояване на допълнението *нея*, което е маркирано като поствербален топик в рамките на изречението. Личното име *Неша* е дясна дислокация, тъй като позицията на допълнението след глагола вече е запълнена. В случая е налице пауза, отбелязана пунктуационно със запетая, но според К. Рудин в българския език наличието на пауза не е задължително при дясната

дислокация. В (21) и (22) според К. Рудин е налице подлог в дясна дислокация - съответно *момчетата* и *баща й*. Разликата между двата примера е в словоредната позиция на подлога, изразен с коререферентното лично местоимение - в (21) подлогът е преместен в поствербална позиция, докато в (22) не е налице преместване. Причината в тези случаи (вж. също 7) да се говори за дясна дислокация е, че позицията на подлога вече е запълнена с лексикален материал. Преместването на подлога в поствербална позиция (21) може да се разглежда като средство за топикализация на подлога.

4. Заключение

Съществуват различни подходи за интерпретация на удвояванията на аргументи. От една страна, при прагматичния подход удвояването се свързва с необходимостта или желанието на говорещия да допълни липсващата информация или да експлицира antecedента на местоимението. Не всички примери могат да бъдат анализирани по този модел, тъй като съществуват и примери като (9), в които предложната фраза *на хората* не изпълнява такава функция. Възможен е и подход, при който т.нар. външен топик може да се обясни със засечките (т.нар. фалстарт) и авторедактирането в хода на същия речев акт. Подобни модели с лични местоимения като външен топик биха могли да бъдат обяснени с диалектни влияния, но изследваните текстове не са свързани с информатори само от регион, за който това явление да се приеме като типична диалектна особеност. Обяснението на този феномен трябва да се базира на езиковите универсални, тъй като явлението не е присъщо само на българския език, нито е чисто диалектно/регионално. Прояви на удвояване се наблюдават не само в езиците от балканския езиков съюз, но и в романските езици например.

От направеното изследване може да се обобщи, че удвояването в разговорната реч не трябва да се разглежда като отклонение от граматическите норми, а по-скоро като норма на равнището на синтаксиса на разговорната реч. Удвояването на аргументи е средство за топикализация. Съществуват две позиции за топика в лявата периферия - външен топик и лява дислокация, като външният топик е характерен само за разговорната реч. При премествания след глагола има две възможности за представяне на топика - топик в постпозиция (поствербален топик) в рамките на изречението и дясна дислокация при налице на преходен топикализиран елемент, най-често

отделен с фонетични средства от другите фрази в изречението.

ЛИТЕРАТУРА

- Бенинка 2001: Beninca, P. The position of Topic and Focus in the Left Periphery. In: Cinque, G. and G. Salvi (eds). *Current Studies in Italian Syntax*. Essays offered to Lorenzo Renzi. Elsevier, 2002, 39-64.
- Ван Валин 1993: Van Valin, R. D., Jr. A Synopsis of Role and Reference Grammar. In: *Advances in Role and Reference Grammar*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1993, 1-164.
- Георгиева 1974: Георгиева, Ел. Словоред на простото изречение в българския книжовен език. С., 1974.
- Джонова 2004: Джонова, М. Конструкции от типа *аз ми се струва* в българската разговорна реч. В: Проблеми на българската разговорна реч, кн.б. В. Търново: Унив. изд. "Св. св. Кирил и Методий", 2004.
- Иванчев 1978: Иванчев, Св. Приноси в българското и славянското езикознание. София, Наука и изкуство, 1978.
- Кардиналетти 2002: Cardinaletti, A. Against optional and null clitics. Right Dislocation vs. Marginalization. In: *Studia Linguistica* 56(1), 2002, pp. 29-57.
- Киш 1998: Kiss, K. Identificational Focus versus Information Focus. *Language*. Volume 74, 2, 245-272.
- Кръпова, Карастанева 2000: Крaпoвa, I., Tc. Karastaneva On the Structure of the CP Field in Bulgarian. Dimitrova-Vulchanova, M., I. Krapova, L. Hellan (eds.). *Papers from Third Conference on FASSBL*, Plovdiv, 1999, University of Trondheim Working Papers in Linguistics, 34, 2000, 67-84.
- Ламбрехт 1994: Lambrecht, Knud. *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge University Press: Cambridge, 1994.
- Маслов 1982: Маслов, Ю. С. Граматика на българския език (Граматика българского языка. Москва, 1981). София, Наука и изкуство, 1982.
- Минчева 1969: Минчева, А. Опит за интерпретация на модела на удвоените допълнения в българския език. В: Известия на Института за български език. XVII. С., 1969, 3-50.
- Ницолова 1986: Ницолова, Р. Българските местоимения. С., 1986.
- Ницолова 2001: Ницолова, Р. За контрастния фокус с частици в българския език. В: Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис. Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 2001, 76-85.
- Пенчев 1998: Пенчев, Й. Граматика. С., 1998.
- Пенчев 1980: Пенчев, Й. Основни интонационни контури в българското изречение. С., 1980.
- Примус 1993: Primus, B. Word Order and Informational Structure: A Performance-Based Account of Topic Positions and Focus Positions. *Jacobs, J. et al. (eds.), Syntax. Ein Internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin, 1993, 880-896.
- Рици 1997/1998: Rizzi, L. On the Fine Structure of the Left Periphery. In: Beninca, P., G. Salvi (eds.). *Romance Syntax*. Doctoral programme in romance philology. L. Eotvos university. Budapest, 1998.
- Рици 2001: Rizzi, L. Locality and Left Periphery (ръкопис).
- Рудин 1986: Rudin, C. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and Wh-Constructions*. Slavica Publishers, Inc. 1986.
- Тишева 2001: Tisheva, Y. Bulgarian yes-no questions with particles *nali* and *nima*. *Proceedings from FDSL4*, Potsdam, 2001.
- Тишева, Джонова 2002a: Tisheva, Y., M. Dzhonova. Information Structure and Clitics in TreeBanks. *Proceedings of The First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories (TLT2002)*, Sozopol, Bulgaria.
- Тишева, Джонова 2002b: Tisheva, Y., M. Dzhonova. Lexical Markers on the Informational Structure Level. In: *Proceedings of the International Conference Electronic Description and Edition of Slavic Sources*. Pomorie, 2002.
- Фирбас 1966: Firbas, J. On defining the theme in functional sentence analysis. In F. Danes et. al. (eds.) *Travaux Linguistique de Prague*. Vol. I. University of Alabama Press. 267-280.